

ŽIVALI, VAROVANO OBMOČJE IN REKREACIJA V NARAVNEM OKOLJU

TEORETSKE IN PRAKTIČNE VARIANTE S SAMOPREMISLEKOM

MIHA KOZOROG

Avtor obravnava svoji, v soavtorstvu napisani besedili o rekreaciji na varovanem območju Triglavskega narodnega parka, da bi ponovno premislil odnose med človekom in prstoživečimi živalmi. Poudarja spoznanja o ekologiji odnosov in socialnosti živali ter zgodovinah sobivanja ljudi in živali. Sprašuje se tudi, kakšna je lahko vloga etnološkega/ antropološkega pisanja v razmerah, ko organizacija znanstvenega dela ne dopušča poglobljanja in ne časa za premislek.

Ključne besede: rekreacija v naravnem okolju, odnosi med človekom in živaljo, varovano območje, Triglavski narodni park, akademsko delo

The author discusses two articles that he coauthored on recreation in the protected area of Triglav National Park in order to reconsider the relationships between people and wildlife. He emphasizes the findings on the ecology of relationships and the social character of animals, and on the histories of human-animal coexistence. In addition, he asks what role ethnological or anthropological writing can play under conditions when the organization of scholarly work allows no in-depth considerations and time for reflection.

Keywords: recreation in the natural environment, human-animal relationships, protected area, Triglav National Park, academic work

UVOD

Avtorji se k idejam pogosto vračamo, gotovo pa večkrat v lastnih premišljevanjih kakor javno. Tokrat s člankom premišljam o nedavnih objavah o rekreaciji v »naravnem okolju«¹ varovanega območja Triglavskega narodnega parka (TNP), ki sta rezultat skupnega raziskovanja

¹ Definiranje »narave« povzroča preglavice. Poenostavljeno rečeno, so na eni strani »realisti«, ki verjamejo v ontološko neodvisnost naravnih dejstev, na drugi »konstruktivisti«, ki trdijo, da so ta dejstva proizvod spoznavanja in jezika; iz vmesnega položaja pa o naravnih dejstvih nima smisla govoriti mimo/ brez konteksta spoznavanja, saj slednji generira odnose in součinkovanja ter tako pogoje obstajanja in ontologijo naravnih dejstev (Barad 1996). No, zdravo je tudi pomisliti, da spoznavanje ne doseže nujno neodvisne (naravne) realnosti, zato je slednja vselej tako nepredvidljiva (Graeber 2015).

A »narava« narekuje tudi pragmatična vprašanja. V povezavi z rekreacijo »naravno okolje« nikakor ni jasna oznaka, kljub temu pa napeljuje na dejstvo, da se določene oblike rekreacije odvijajo v specifičnih habitatih, kot so gozd, travnik, skalna stena, rečna struga ipd., ki jih (kulturno?) razumemo kot »bolj naravne« od nekaterih drugih. Z oznako »rekreacija na prostem« (angl. outdoor recreation) po drugi strani označujemo precej raznovrstne prstočasne dejavnosti, kot so tek, lov, ribolov, kolesarjenje, hoja, plezanje, plavanje, čolnarjenje, fotografiranje, kampiranje, piknik, lokostrelstvo itn., ki jim je skupno le to, da se dogajajo »pod milim nebom«. A dogajajo se lahko tudi v mestnem parku, v katerega človek posega intenzivneje kakor v gozd. Skratka, čeprav govorimo o relativnih pojmihi, je gotovo pragmatično ločevati bolj in manj avtogene habitate. Za navrh sva se s soavtorico v člankih osredinila na rekreacijo s potezami avanturizma (angl. adventure recreation), za katero je značilno »namerno iskanje tveganja in negotovosti glede izida« (Ewert po Weber 2001: 361), tveganje in negotovosti, ki so pogosto odvisne prav od »nepredvidljive narave«.

s Sašo Poljak Istenič (2013a; 2013b).² Reflektiram ju na lastno pest,³ brez soavtorice, iz preprostega razloga, ker ne problematiziram objav kot takih, temveč prav določeno podmeno o prostoživečih živalih, ki je vredna dodatne razprave. Obenem premišljam o modusih etnološkega in akademskega pisanja.

Glavni problem, ki je zaposloval oba, je bilo vprašanje, kako upravljati stopnjevanje razmeroma novih rekreacijskih praks v okolju kompleksne soodvisnosti relativno občutljivih fizičnih, bioloških in družbenih dejavnikov?⁴ Zanimali so naju naravovarstveni režimi, ki dovoljujejo ali preprečujejo rekreacijo, in načini, kako jih sprejemajo in kako se z njimi spoprijemajo rekreativci. Opazovala sva, kako se predstavniki novejših praks, npr. gorskega kolesarjenja, ki so praviloma podvrženi strožjim omejitvam, kot veljajo za »zgodovinske« prakse, npr. planinstvo, pogajajo za prostor in spremembo pogojev.

Gorski kolesarji⁵ so naju pritegnili tudi zaradi posebnega odnosa s planinci.⁶ Radi bi vozili po nekaterih poteh, po katerih hodijo planinci, a to je – tudi ob konfliktih, ki zaradi različnih načinov gibanja nastajajo na poteh – še predmet pogajanja. Odnos zaznamuje tudi precejšnja razlika v družbeni moči, utemeljena v statusu in zakonodaji. V gorah se tako kolesarjenje spoprime s stoletnimi, »narodotvornimi tradicijami«, tj. hojo, plezanjem in smučanjem; navsezadnje njegove meje določa tudi *Zakon o planinskih poteh* (ZPP 2007), ki Planinski zvezi Slovenije (PZS) nalaga upravljanje s potmi. Zaradi opisanih okoliščin so se pojavljali konflikti; hkrati lahko v novejšem času razbiramo zavezništva, ki obetajo ohlapnejše režime za kolesarstvo (2013a). Čeprav se na prvi pogled zdi, da so na poti k cilju odpiranja poti zaradi zблиževanja različnih rekreacijskih skupin pridobili predvsem gorski kolesarji, je PZS s tem, da je razširila pojem »planinstva« in vanj vključila tudi »turno kolesarstvo«, zelo verjetno pomladila svoje članstvo in tako veliko pridobila.

² V nadaljevanju se na članka Kozorog in Poljak Istenič 2013a in Kozorog in Poljak Istenič 2013b sklicujem z okrajšavama 2013a in 2013b.

³ O člankih sva s soavtorico večkrat razpravljala in skupaj odkrivala pomanjkljivosti. Ker pa sem ideje o živalih v skupnem snovanju preteklih člankov deloma narekoval, ali, kakor meni Saša Poljak Istenič (v dodanem komentarju – objavljenem na spletni izdaji *Traditiones*), imel precej trdno stališče o živalih in njihovih potrebah po miru, se mi je zdelo, da moram sam (bolj kakor soavtorica) nekatere stvari vnovič premisliti; v teh primerih uporabljam prvoosebno pripoved v ednini. Pri sklicevanju na objavljeni besedili pa seveda uporabljam dvojino.

⁴ Z »relativno občutljivostjo« merim na to, da se sprememba enega dejavnika hitro in/ali globoko izrazi v spremembah drugih dejavnikov. Na primer, na nagnjenem terenu lahko človeško delo pospeši erozijo, s tem spremembo rasta itn.

⁵ Tukajšnja kolektivna opredelitev akterja se nanaša na organizirano delovanje, povezano z rekreacijo. Toda ob dejstvu, da je gledanje predstavnika določene rekreacije na predstavnika »druge rekreacije« mogoče opisati tudi kot pogled na »drugega« – pri tem gre v praktični rabi za kolektivno karakterizacijo subjektov na osnovi rekreacijske dejavnosti, ki so pogosto povezani v skupine in organizacije – ne smemo spregledati tudi njihove individualnosti. Poleg tega posameznik ni nujno »predstavnik« le ene same rekreacijske dejavnosti, ampak več njih – je, npr., planinec in gorski kolesar.

⁶ O razmerjih med »rekreacijskimi skupinami« imamo na voljo obsežen korpus literature (gl. 2013a).

Ti procesi so v pogajanja o rabi prostora zapletli tudi TNP kot javni zavod (JZ TNP) in kot geografsko zamejeno območje številnih rab, razumevanj in zamišljanj. S tem, da ureja poti, je PZS eden zelo pomembnih deležnikov v TNP; tako se postavlja vprašanje, ali bi v primeru, da postane kolesarstvo na (izbranih) planinskih poteh dovoljeno, to veljalo tudi v TNP. Menila sva, da je v parku rekreacijo bolje omejiti, kakor pa jo krepiti, in s tega vidika bi veljalo za kolesarjenje premišljeno načrtovati poti (2013a).

Vse lepo in prav, vendar je bila ta argumentacija v neki točki napačna. V besedilih sva poudarila, da je park najprej »dom« živali, zato bi morali začeti razmišljati o postopnem umiku človeka. Zagovarjala sva idejo, da morajo v našem imaginariju pomembnejšo vlogo dobiti živali, kar se mi pri načrtovanju varovanih območij še vedno zdi aktualno. Toda zamišljala sva si tudi območje »osvobojeno« ljudi, položaj, ko je med »naravo« in »kulturo« zares mogoče postaviti ločnico.

Ta zamisel pa je z določenega vidika napačna. Ob aktualnih vprašanjih o upravljanju parkov, popularni rekreaciji in razmerjih med ljudmi in živalmi sva se očitno pre naglila s tezo o »živalskem miru«, ki predpostavlja ločeno bivanje ljudi in živali. S tem sva ustvarila določen radikalen pogled na konkretni prostor, saj sva uporabila neobstoječo ločnico med človeškim in živalskim svetom. Prav zato bom poskusil ponovno premisliti odnose med ljudmi in živalmi.

Osvetliti pa želim tudi razloge, zaradi katerih v znanosti prihaja do pre nagljenih »rešitev«. Med pomembnimi konteksti je prav gotovo zahteva »družbe« (dejansko pa ekonomiji podrejenih državnih politik) po uporabnosti znanj, ki jih proizvajamo. »Uporabnost« je sicer lahko razumljena različno. Po eni strani tako opažamo vse večje podrejanje znanosti ekonomistični logiki družbe, po kateri naj »uporabno družboslovje« proizvaja dodano ekonomsko vrednost. Pri nas na srečo še niso nastopile razmere, kot so na Japonskem, kjer naj bi se dobra tretjina univerz z družboslovjem slednjega znebila oz. ga bolj prilagodila nacionalni ekonomiji⁷ (SSS 2015), vendar pa imperativ »družbene uporabnosti« trka tudi na vest domačih znanstvenikov. Uporabnost je sicer mogoče razumeti tudi širše od uporabnosti v ekonomiji, in sicer v smislu iskanja neposrednih rešitev za aktualne »družbene probleme«. V tem pogledu so članki iz leta 2013 »uporabnost« razumeli kot uporabnost za naravovarstvene prakse. Naj parafraziram ekološko antropologinjo Kay Milton, ki pravi, da je naravovarstvenik želel konkretne rezultate, »saditi drevesa, lobirati pri politikih, zaustaviti onesnaževanje, rešiti kite in gozdnate pokrajine, zaustaviti uničevanje, pridelano s slepim zasledovanjem profita in ,napredka'; po njenem mnenju pa izšolani antropolog »hoče premor in postavljati vprašanja« (1996: 2). Nastopil je čas za vprašanja.

⁷ Predlog reforme je vezan na aktualni model nacionalne ekonomije, t. i. »abonomiko«, kot jo imenujejo po predsedniku japonske vlade Shinzu Abeju. Ta model vse sektorje družbe odločno usmerja k neposrednim in takojšnjim koristim za industrijo in zaposlovanje.

Ni naključje, da sva iskala »aplikativno znanje«, neposredno uporabne rešitve,⁸ po možnosti »dokončne rešitve«, in pri tem zagrabila za preprost, a napačen, mentalni konstrukt o ločenem prebivanju ljudi in živali (2013a, 2013b: 108). Naj ob širših družbenih, naj v presojo sodobnih politik pisanja (Clifford in Marcus 1986) vpletem še ožje, tj. na znanost omejene pogoje, v katerih se odvijajo znanosti (v Sloveniji). Predvsem je v ospredju dejstvo, da je časa za premislek vse manj, saj nas intenzivni angažmaji v kratkotrajnih in velikokrat številnih ter raznovrstnih projektih silijo, da čim prej in brez pravega poglobljanja obdelamo posamično problemsko gredico, ustvarimo predviden kontingent točk za SICRIS in si s tem olajšamo pridobivanje novih projektov.⁹ Današnji akademski svet torej natančno meri ure raziskovanja, objave in dejanja znanstvenikov, medtem ko produkcijo znanja pogojuje z možnostjo ustvarjanja ekonomskih ali drugačnih dodanih vrednosti. David Berliner pravi, da je posledica tega sistema znanosti prevlada »powerpoint razmišljanja« preprostih idej in zgoščenih formul, ki so nared za hitro uporabo. Akademiki so, kot vse kaže, vpreženi v sistem, čeprav jezni nanj, in brez izhoda in rešitve za hitri tempo raziskovanja in multifunktionalnosti svojega dela. So pravzaprav nekakšni »neoliberalni revolucionarji« (Berliner 2014). To besedilo je tudi del te dileme in ambivalence, je kritika pogojev znanosti, obenem je kritika, ki perpetuira navidezno brezizhodnost.

»USTRELJENI KOZEL« – TER KAKO BI SE »INCIDENTU« LAHKO IZOGNILI

O lovu sva s soavtorico spregovorila le izjemoma, čeprav je lov za tukajšnja vprašanja pomemben (glej Čarga 2012); tako je npr. zimsko hranjenje prostoživečih živali neposreden dokaz o sobivanju s človekom. Omenila sva ga v kontekstu argumentov, ki jih interesne skupine s področja rekreacije posredujejo javnosti, da bi legitimirale svoje dejavnosti. Aktivisti se pri tem sklicujejo na tiste rekreacijske dejavnosti, ki so na varovanem območju podvržene blažjim omejitvam. »Če sme lovec s puško povzročiti glasen pok, zakaj je pok naših padal tako moteč? *Base* skoki niso glasnejši od lova,« je bila argumentacija za pravico do prostora (2013b: 107). Medrekreacijsko sklicevanje ima številne modalnosti; omenil sem že sklicevanje na zgodovinske pravice planinstva in strategije za definiranje določene rekreacije kot nove oblike planinstva. Te ugotovitve imajo teoretsko in praktično vrednost, zato so same po sebi dovolj zanimive. S soavtorico pa sva v raziskavo želela vnesti še eno razsežnost in sva tako namesto lovcev sama »ustrelila kozla«. Do »incidenta« ali, natančneje, zdrsa je prišlo prav v imenu skrbi za prostoživeče živali.

⁸ »Neposredno uporabno« v smislu, da gre za iskanje praktičnih rešitev za parcialne probleme. Tako koncept »aplikativnega« razume današnji akademski svet.

⁹ Včasih je to delo podobno dnini, kajti, ko obdelamo eno, nas – seveda le če imamo to srečo – čaka nova (običajno s prvo nepovezana) raziskovalna gredica »n-tih« odstotkov.

Prvi članek sva uvedla z izjavama terenskih naravovarstvenikov JZ TNP, da je danes rekreacije v parku preprosto preveč in da je moteča za tam živeče živali (2013a: 71). Na terenu sva torej prepoznala tri vrste akterjev v »konfliktnem odnosu«:¹⁰ živali, ki sva jim pripisala potrebe po miru; ljudi, ki te živali zastopajo; ljudi, z lastnimi potrebami po rekreaciji. Menila sva, da je treba pri načrtovanju zakonodaje in načrta upravljanja v TNP upoštevati spoznanja terenskih naravovarstvenikov; najini sogovorniki so bili namreč izkušeni opazovalci parka. V predstavah o parku in pri upravljanju z njim pa bi morale večjo vlogo dobiti tudi živali. Zato sva podprla *Načrt upravljanja TNP* (2012) kot dokument v nastajanju, s katerim je JZ TNP nameraval prostorsko in časovno omejiti človeške dejavnosti, predvsem pa živali priznati kot »deležnike« na območju in jih v določenih primerih upoštevati prednostno:

Eden ključnih negativnih vplivov na populacije divjadi na območju TNP pa je vznemirjanje, ki ga povzročata letoletno obiskovanje parka in izvajanje različnih pristočnih dejavnosti. Predvsem na območjih zimovališč ter dnevnih počivališč divjadi so zato že v tem načrtu upravljanja TNP oblikovana mirna območja z uvedenimi prostorskimi ali časovnimi omejitvami ali prilagoditvami motečih človekovih dejavnosti. (NU TNP 2012: 51)

Idejo sva podprla v upanju, da bo JZ TNP ločnico med ljudmi in živalmi poglobljal:

Ker mora TNP iskati konsenz v vse večji množici in množičnosti športov /.../, se postavlja vprašanje, ali ne bi moral TNP v izhodišče svojih nalog postaviti širitve in zaostritve varstvenih režimov /.../, ki bi brezpogojno izključevali večino človeških dejavnosti v parku. V resnici je TNP na dobri poti k temu cilju, in sicer z uvedbo t. i. mirnih con, tj. območij, namenjenih mirnemu prebivanju nečloveških živih bitij. (2013b: 108)

To, takrat zelo odločno stališče danes pri meni sproža vsaj dvoje vrst vprašanj: ali sva se oprla na dobro premišljene in sploh prave predstave o konkretnem območju in njegovih živalih; ali bi lahko uporabila drugačen način opisovanja problematike?

Glede mirnih območij sva bila radikalna; predlagala sva, da bi pravico do gibanja v posamičnih predelih sčasoma odvzeli tudi planincem (2013a: 78–79). Podlaga predlogu je bilo zamišljanje specifičnih krajev kot »osvobojenih« navzočnosti človeka; v prvi vrsti zamišljanje tako rekoč neprehodne ločnice med človeškim »običajnim svetom« in pred tem svetom bolj ali manj zaprtimi kraji brez človeka. Takšno absolutno prostorsko ločevanje in očiščevanje krajev vsega človeškega je bilo v zgodovini le redko del doktrin in praks

¹⁰ To se je ujemale tudi z idejo projekta *Triglavski narodni park: dediščine, akterji – strategije, vprašanja in rešitve* (ARRS, J6-4310), katerega del je bila najina raziskava (prim. Fikfak in Bajuk 2015).

»varovanja narave« oz. produkcije varovanih območij, saj so avtorji raje kot zamisel o izolatih spodbujali predstave o mejnih predelih oz. ozemljih na meji, ki jih konstituira prav stik – in ne odsotnost tega – med človekom in »naravo«. Tako si je npr. John Muir (1838–1914), v ZDA pionir varovanja »naravnih krajin«, vsa živa bitja predstavljal kot enakovredno bivajoča na tem planetu, a obenem tudi kot sobivajoča in ne ločeno bivajoča. Zato »narava« zanj ni bila zunaj, temveč del človeškega sveta; izziv mu je bil najti pragmatične rešitve za sonavzočnost in sobivanje človeških in naravnih dejavnikov (Worster 2008). V 19. stoletju so bili v Evropi, ZDA in nato še drugod pomembni impulzi za razmišljanje o varovanju »narave« lov, raziskovanje naravne zgodovine sveta in turizem (Jepson in Whittaker 2002: 131–133), torej dejavnosti, ki temeljijo na stiku, ne pa na ločitvi človeka od drugih živih bitij in neživega sveta. Kljub temu, da so industrializacija, intenzivno kmetovanje in množični turizem zbuvali zgražanje in zaskrbljenost za naravne danosti, ki jih je bilo treba obvarovati pred človeškimi interesi, zamisli o vpeljavi ločnic niso bile pogoste, ampak je bil človek običajno razumljen kot neobhodno dejstvo, upoštevanje »stika« pa nujni del vsakega upravljanja z »naravo«.

V najinih besedilih sva torej predlagala nekaj izjemnega, a pri tem nisva bila naivna in sva se dobro zavedala svojega radikalizma. Vodila naju je politika pisanja, ki spodbuja drzne zamisli in ravnanja, ki bi na prvo mesto postavile prostoživeče živali, ljudem pa začele odrekati zahteve po prostoru. Zato se najprej ustavim pri angažiranem pisanju, v nadaljevanju pa se vrnem k tematizaciji odnosov med ljudmi in živalmi.

Zakaj tak način pisanja, od kod tolikšna angažiranost? Kakor sem že omenil, je bil aktivist v naju naravovarstvenik. Za aktivizem, za prehod iz analize k dejanjem ali akciji, pa je pravzaprav nujna določena esencijalizacija, ki pogosto temelji na poenostavljanju problemov. Na nek način gre za dinamično razmerje med delom in celoto (Fikfak 2008); raba metaforizacije, ali preprosteje povedano, izločitev »jedra«, torej nekaterih dejavnikov iz kompleksne sovisnosti, omogoča ciljno delovanje. Povrhu je bil antropolog v naju nezadovoljen z antropocentričnimi trendi v ekološki antropologiji in zato odprt za zoocentrizem. Helen Kopnina (2012) je npr. kritizirala avtorje, ki so v okoljevarstvenih praksah prepoznavali izključno neokolonializem in imperializem (npr. Escobar 1995: 192–206), legitimnost na tem področju pa so priznavali le izbranim človeškim akterjem, npr. »staroselcem«. Pri tem so brez težav spregledali nečloveška živa bitja ali pa so jih opisovali celo kot tekmece lokalno živečim skupnostim. Postavljali so neprava vprašanja, npr., ali bi raje pomagali ljudem ali raje ščitili živali. Kopnina je zato menila, da je pri obravnavi odnosov, ki nastajajo pri varovanju habitatov, treba upoštevati ne le domačine,¹¹ temveč tudi naravovarstvenike in druge človeške akterje ter nečloveška živa bitja,¹² saj so se drugačne rešitve pokazale kot

¹¹ V domači literaturi so bili v središču pozornosti domačini (gl. npr. Simonič 2006; Vranješ 2008).

¹² Lahko bi dodali še vse drugo, čemur se pripisuje zmožnost delovanja, torej tudi materialni svet, nadnaravna bitja itn., o čemer danes nastaja obsežna literatura (gl. npr. Telban 2015), za katero pa v tem članku žal ni prostora.

nezadostne, parcialne. S soavtorico sva posvojila pogled, ki predpostavlja, da so odnosi vselej kompleksni, a hkrati sva zanemarila dejstvo, da so prekompleksni, da bi se jih mogli preprosto znebiti in v zameno ponuditi ločitev ljudi in živali. Zato je včasih bolje počakati s preveč angažiranim pisanjem in namesto tega raje dobro postaviti vprašanja ali »zgolj« predstaviti vse vpletene akterje z njihovimi različnimi možnostmi delovanja (gl. npr. Bajuk Senčar 2013). Tudi na tak način v javne politike prispevamo veliko, včasih več, kakor če se z napačnimi idejami spustimo v neposredni boj za pravice tistih z domnevno manjšo družbeno močjo, npr. živali.

O tem sta me prepričala Ann Kelly in Javier Lezaun (2013), ki sta pisala o komarjih kot prenašalcih malarije v Dar es Salaamu. Medtem ko so komarji nadloga, ki kliče po čim bolj praktični rešitvi, sta antropologa namesto rešitve predstavila prakse reševanja problema in dejavnike, ki imajo v teh praksah različne vloge. Identificirala sta dve zamisli o nadzorovanju krajev s potencialom za razvoj bolezni. Po prvi naj bi nevarnost predstavljala vsaka stoječa voda, po drugi pa le posamična vodnata območja z ustreznimi razmerami za razvoj komarjevih ličink. Ti različni predstavi sprožata vrsto različnih družbenih učinkov, saj se v razmerju z njima oblikuje drugačna organizacija uničevalcev. Prvi delujejo po načelu ekstenzivnosti: da bi v svojo dejavnost zajeli čim širša območja mesta, se v delo zatiralcev komarjev vključujejo množice domačinov, s čimer pa se utrjujejo in oblikujejo tudi določeni politični in hierarhični odnosi, prek katerih poteka organiziranje množičnega uničevanja. Druga oblika je intenzivna, usmerjena na natančno izbrane kraje, kjer je za odstranjevanje ličink dovolj le ekspert, torej posameznik z ustreznim znanjem, zato sodelovanje domačinov v veliki meri odpade. Z etnografijo razmerij med različnimi človeškimi predstavami oz. znanji o komarjih in prostoru, ekspertnimi skupinami in domačini z različno družbeno močjo sta avtorja nemara naredila več, kakor če bi se opredelila za eno ali drugo metodo reševanja problema. Z jasnim »načrtom« odnosov, ki se ne postavlja na nobeno stran, sta namreč vpletenim v projekte reševanja problema malarije pokazala, da pri njihovem delu ni pomembna le ideja o komarjih oz. razvoju bolezni, ampak tudi vrsta drugih dejavnikov, kot so družbene agende domačinov in znanstvenikov. Takšen pristop je včasih boljši kot pa npr. konkretni predlogi o tem, kaj storiti tistim, ki se ukvarjajo s parki. V nasprotnem primeru namreč lahko bolj kot strokovnjaki za nekaj, v našem primeru ravno za odnose, v katere vstopa in v njih so-deluje človek, izpademo kot moralisti brez pravega znanja o njihovi kompleksnosti.

ŽIVAL KOT »DRUGI« ALI ŽIVAL KOT SOBIVAJOČI?

Prostoživeče živali v najinih člankih nastopijo kot tisti »drugi«, ki nima veliko skupnega s človekom, ki prebiva od človeka ločeno življenje in ki mu stik s človekom bolj škoduje kot koristi. V tem delu želim pokazati na drugačna zamišljanja neudomačenih živali in našega sobivanja z njimi.

Ne trdim, da opazovalci živali nimajo prav, ko pravijo, da so za izboljšanje razmer njihovega bivanja potrebni določeni režimi stikov; raje nasprotno, še vedno jemljem ta mnenja za pomembno referenco pri oblikovanju varovanih območij. Za zgled vzemimo ptice v pogledu jadrlnih padalcev na eni in opazovalcev ptic iz Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS) na drugi strani in soočenje obeh pogledov ob pripravi *Načrta upravljanja TNP*:

Prepričanje nekaterih jadrlnih padalcev, da so sopotniki posamičnih vrst ptic, saj včasih skupaj jadrajo po nebu, je predstavnik DOPPS ovrigel kot mit in razložil, da te ptice z njimi jadrajo zato, ker se bojijo spustiti nižje od padala. /.../ Sporočilo DOPPS je bilo, da je le človek tisti, ki se lahko pouči o drugih živih bitjih in se temu primerno odzove. DOPPS je pozval k samoomejevanju, ki naj premaga težnjo po zasledovanju užitek. (2013b: 111)

Poziv k samoomejevanju kot poziv k delovanju, ki lahko izboljša razmere bivanja za druga živa bitja in ki naj npr. omogoči nemoteno gnezdenje neke ptice in vzrejo njenega zaroda, je v javnih soočenjih glede načrtovanja TNP učinkoval. Tako je jadrlni padalec na delavnici za iskanje konsenza med deležniki k poročilu JZ TNP o odzivu gamsov na jadrlna padala dodal, da so na kobariškem Stolu celo domače koze preplašeno doživljale padala, saj ob predvideni uri niso prihajale na molžo. Zato so športniki in pastirji sklenili dogovor o ločenih urnikih vzletanja in molže. Koze so torej reagirale na nov pojav v okolju, ljudje so v njihovem vedenju razbrali sporočilo in se nanj odzvali (prim. Benediktsson 2010). Z opazovanji in opisi vedenja živali je torej mogoče spreminjati ravnanja ljudi, ljudje pa so v dobrobit živali zmožni odstopiti od uveljavljenih praks. Naravovarstvena praksa tako temelji na stiku in ne na njegovi odsotnosti. Zato podmena o prostoživečih živalih kot v osnovi ločenih od človeka, ne pa sobivajočih z njim, ne zdrži. Še posebej, ker gre za prostor s stoletnim srečevanjem ljudi in živali. Ob vsem tem lahko tudi podvomimo o smiselnosti antropocentričnega pogleda, torej o tem, »da je le človek tisti, ki se lahko pouči o drugih živih bitjih«; so tudi drugačni pogledi, npr., da se živali prav tako učijo od ljudi (in z ljudmi) ter o njih, kakor tudi med sabo (McGrew 2011: 17–20; 85–103). Velja torej narediti premor in premisliti, kakšna so vse razumevanja živali in katera ustrezajo analizi procesov v TNP.

Začnimo s predlogom, da so raziskave živali, ki v središče pozornosti ne postavljajo medvrstnih stikov in odnosov ter njihovega okolja, za konkretni zgodovinski prostor nezadostne. Takšne so kulturna primatologija (McGrew 2011) in druge smeri raziskovanja socialnosti živali, npr. sociobiologija, ki opazovanje živali omejujejo na posamično vrsto in razmerja v enovrstni populaciji. Takšno pa je tudi etnološko/antropološko opisovanje človeških predstav o živalih, čeprav so te predstave, kot sem že opozoril, pomemben dejavnik interakcije z njimi. Tudi na tem drugem polju najdemo zelo raznovrstne pristope, od folklorističnih (npr. Golež Kaučič 2013) do etnografskih, ki so osredinjeni na človeška zamišljanja različnih živalskih

vrst. Ker bom v nadaljevanju predstavil drugačne etnografije, naj tu navedem nekaj primerov tistih, ki se zdijo za našo nalogo, ne pa tudi nasploh, manj zanimive. Nayanika Mathur je nedavno (2015) objavila zanimiv članek o tem, kako si v indijski Himalaji ljudje z različnim znanjem in družbeno močjo razlagajo napade velikih mačk in medvedov na ljudi ter kako pojasnjujejo skorajšnje izginotje mošusovega jelena v lokalnem habitatu. Bodimo pozorni na to, da je opisala predstave, brez resničnih živali. V sodobni slovenski antropologiji je v tem pogledu sorodno delo Dana Podjeda (2011) o organizaciji opazovalcev ptic. Ugotavljal je, kako člani DOPPS oblikujejo ideje o različnih vrstah ptic, in sicer na podlagi primerjanja vrst, gojenja vrednot biotske raznovrstnosti, znanja o redkosti neke vrste, lastne socializacije in življenjskih dogodkov, mnenj in zgledov prekaljenih poznavalcev ptic oz. karizmatičnih sočlanov. Podjedova raziskava torej do neke mere vključuje tudi realne živali kot sooblikovalke človeških predstav o njih. Živali so so-delujoče v človeški dejavnosti pripisovanja pomenov. A etnografija je fokusirana na predstave o pticah, ne na same ptice.

Poglejmo torej, ali je kaj primernejšega za študij medvrstnih odnosov. V humanistiki nekateri govorijo o »obratu k študijam živali« (*animal turn*) oz. »k vrstam« (*species turn*), pri čemer je, kljub različnim pojavnostim t. i. obrata, v središču pozornosti prav sovisnost med vrstami in njihovimi predstavniki. Prva možnost, ki se nam kaže v tej smeri, zadeva prepraševanje postavk moderne in razsvetljenstva, tj. same ločnice med naravo in kulturo. Pri tem obstaja nevarnost, da smo pretirano filozofski, kar je Donna Haraway ugotovila za delo *Tisoč platojev* Gillesa Deleuza in Felixa Guattarija (1980). Vplivna avtorja na obravnavanem polju sta po njenem pisala brez »radovednosti o ali spoštovanja do in z dejanskimi živalmi, četudi so priklicane brezštevne reference na različne živali« (Haraway 2008: 27). Za raziskovanje varovanega območja je torej gotovo primernejši pristop, ki se zanima za živali iz mesa in krvi, še več, gre tudi za razvijanje radovednosti in spoštovanja do in z njimi (Haraway 2003).

Ko pa sprejmemo, da so živali resnična živa bitja, s katerimi smo v odnosu, se prej ali slej pojavi vprašanje komunikacije in jezika. Kari Weil meni, da se je humanistika v študije živali usmerila prav zaradi vprašanja zastopstva, in sicer po preboju ženskih in etničnih študij, torej tistih akademskih programov, ki so terjali samostojni glas ljudi brez glasu oz. glas zgolj zastopanih (2012: 3–4). Ko pa je vrsta prišla na živali, je po mnenju Weilove aktualno vprašanje (tudi z vidika varovanja živali), kdo, na kakšni osnovi in na kakšen način lahko sploh zastopa živali, ko pa so resnična spoznanja o živalskem umevanju sveta in ravneh komunikacije v in med vrstami pravzaprav nemogoča. Čeprav bi bila ta spoznanja izjemnega pomena za vživljanje v živalske svetove, in torej tudi z vidika boja za pravice živali, se zdi, da smo obsojeni na predvidevanja in teorije ter da onkraj teh skoraj ne moremo.

A kljub temu so nečloveška živa bitja vpeta ne le v znotrajvrstno, temveč tudi v medvrstno komunikacijo. V sociologiji je bil tak pogled na družbo kot na »večvrstno« ob njenem nastanku bolj samoumeven kot v poznejših fazah njenega razvoja (Baskar 2000),¹³

¹³ V domači sociologiji so ta vprašanja postala aktualna z drznimi raziskavami Iztoka Saksida - Saxa in premisleki Bojana Baskarja (1998, 2000).

v biologiji utemeljenih vedah pa so medvrstno komunikacijo opazovali pogosteje. Tako je etolog Jakob von Uexküll že v 30. letih 20. stoletja razvijal semiotično teorijo o medvrstnih odnosih, po kateri ti odnosi niso zgolj mehanske interakcije med zgolj telesnimi (živalskimi) in pomenotvornimi (človeškimi) organizmi, ampak gre za interakcije med različnimi fenomenološkimi svetovi, ki jih določajo telesne, perceptivne in druge zmožnosti različnih vrst, vendar pa pri vsaki vrsti (seveda različno) napolnjeni s pomeni, ki prek znakov, ki jih vrsti razvijeta v interakciji, omogočajo čezvrstno komunikacijo (glej npr. Benediktsson 2010: 175–178; Kohn 2007: 4–5). Biolog Jesper Hoffmeyer je pozneje razvijal podobno tezo o »navadah«, ki jih neka živalska vrsta, populacija ali individuum razvija v stiku z drugo vrsto oz. njenimi organizmi, pri čemer te navade delujejo kot znaki; z njihovo »interpretacijo« se spreminjajo tudi navade organizmov druge vrste, s čimer spet nastanjajo znaki za tretjo vrsto organizmov in tako v nedogled (Kotov in Kull 2011). Iz von Uexküllovih in Hoffmeyerjevih spoznanj se je razvilo znanstveno polje biosemiotike, ki se utemeljuje na koekstenzivnosti znakov in življenja: fenomenološki svetovi (vsaj kompleksnejših) živih oblik niso povsem gensko determinirani, ampak se oblikujejo pri vsakem posamičnem organizmu, ki se giba v pokrajini in je v interakciji z določenim okoljem. Pri tem nastajajoče vedenje deluje tudi kot sporočilo za druge organizme iste ali drugih vrst (Stjernfelt 2002). Kakor dokazuje biološka fenomenologija, so pravzaprav vsa živa bitja avtopoetska, se torej samoproizvajajo v interakciji z okoljem, osnova tega procesa pa je krožnost oz. neločljivost spoznavanja in porajanja sveta (Maturana in Varela 1998).

S komunikacijo nečloveških živih bitij so se ukvarjali tudi nekateri antropologi. Gregory Bateson (1972) je pri sesalcih odkrival različne modalnosti komunikacije. Med njimi je ločeval človeško digitalno komunikacijo in analogno komunikacijo drugih sestalecev (z izjemo morskih, o katerih je razvil posebno hipotezo). Prva stvarjem jezikovno pripiše natančne vrednosti, vendar med njimi ni vrednostne razlike (oznaki »veliko« in »malo« sta enakovredni, ena ni večja od druge), druga pa ne temelji na jeziku, ampak na mimiki, gibih, glasovih itn., in izraža naravo odnosa, npr. večjo ali manjšo naklonjenost med bitjema. Ljudje so z drugimi sesalci z učenjem zmožni oblikovati skupno analogno komunikacijo, tj. opredeliti modalnosti aktualnega odnosa.

Tim Ingold (1993), ki je zmožnost učenja pripisal različnim živim bitjem, ne le človeku, trdi, da se ta razvija v zgodnjem življenju osebkov, pri čemer je poleg genoma osrednjega pomena okolje prebivanja. Zato »mora okolje tvoriti del opisa tega, kaj žival je, skupaj z drugimi komponentami razvijajočega sistema, skozi katerega prihaja v bivanje« (1993: xx). Mlada žival torej postaja samostojna, ko spoznava zelo konkretno okolje, ki so ga že pred njo socializirale sočlanice iste populacije. Živali svoje potomce učijo, kako prebiti v določenih okoliščinah, živalske populacije pa imajo, tako kot človeške, svoje lokalne zgodovine, v katerih so se razvijale modalnosti odnosov z drugimi živimi bitji in neživo naravo (Stjernfelt 2002: 340–342). Tudi s človekom so se populacije divjadi naučile živeti – pomislimo le na TNP, kjer je pozimi marsikatera žival življenjsko odvisna od krmljenja.

V antropologiji danes nastajajo številne etnografije medvrstne komunikacije in sobivanja ljudi in živali. Tema za naše okolje sicer ni popolna novost; tako je Inja Smerdel prispevala več raziskav, ki se bolj ali manj poglobljeno lotevajo odnosov med ljudmi in živalmi, konkretno z ovcami (1989),¹⁴ pticami (1992)¹⁵ in voli (2007).¹⁶ V mednarodni akademski javnosti je precejšnje zanimanje zbudil članek Eduarda Kohna (2007) o psih amazonskega ljudstva Runa v Ekvadorju. Kuhn je predstavil večplastnost medvrstnega odnosa, ki je po eni strani v domeni človeške interpretacije – ljudje si z opazovanjem spečih psov razlagajo pasje sanje in v teh najdejo metafore za svoje lastne, po drugi pa vključuje tudi izmenjavo znakov, torej komunikacijo – ljudje in psi so z interakcijo ustvarili »čezvrstni žargon« (2007: 14). Matei Candea (2010) je dodal, da medvrstni odnosi niso zgrajeni le na stiku oz. vzajemnem angažmaju dveh vrst, temveč jih sooblikujejo tudi ločeni svetovi medijskih in drugih podob živali, o čemer v primeru vsesplošne priljubljenosti surikat, ki jih je avtor opazoval v stiku z biologi na terenu, ne gre dvomiti. Etnografija Augustína Fuentesesa (2010) je orisala, kako medvrstni odnosi vzdržujejo kompleksna družbeno-ekološka okolja ob turistično zanimivih templjih na Baliu. Prednost njegovega pristopa je, da niti ljudi niti opic ne jemlje kot »vrste«, temveč jih razume kot različne »ekološke niše« (glej spodaj), pri čemer tvorijo lokalni kmetje, izvajalci tempeljskih obredov, turistični delavci, turisti in znanstveniki številne niše, ki so drugačne od niše tempeljskih makakov. Različne modalnosti odnosov med temi nišami, od komenzalnosti do nasilja, so po eni strani produkt zgodovine, po drugi pa vitalno sooblikujejo in ustvarjajo ravnanje in percepcije, lastne vsaki niši. V tem kratkem pregledu naj omenim še hijene v Hararju, ki jih je preučeval Marcus Baynes-Rock (2012). Hijenam na izbranih svetiščih dostavljajo hrano in z njimi vzdržujejo trajne odnose, a posebej je opazno dejstvo, da tega ne počnejo tudi kje drugje; gre torej za lokalne značilnosti medvrstnega odnosa z enkratno zgodovino.

Zdi se torej, da je za razmerja med živalmi in rekreativci na varovanem območju zelo primerna prav ekologija odnosov, ki se opira na zmožnost so-učenja ljudi in živali ter na koncept »večvrstne družbe«. Toda ob tem, ko sprejmemo ti postavki, ne moremo spregledati praktičnega dejstva, da bi bilo opazovanje odnosov rekreativcev s prostoživečimi

¹⁴ Odnos med ovcami in lastniki ter pastirji oblikuje osebnosti vpletenih ljudi in je gibalo njihovih življenj (Smerdel 1989: 128–131). Za te ljudi tudi pravi, da so ovcam »človeški tovariši« (1989: 64; prim. Haraway 2003).

¹⁵ Avtorica je pokazala na napetost med lovci in pticami, ki izhaja iz protislovja med ljubeznijo do žvrgolečih ujetnikov po eni ter prehransko in prodajno vlogo ulova po drugi strani. Zaradi podobnih razlogov so ptiče lovili tudi drugod, npr. v Ljubljani (Tercelj Otorepec 2001). O slovenski etnologiji pa bi lahko še dodali, da je bil prav lov tema, s katero se je veda ukvarjala na področju odnosov med ljudmi in prostoživečimi živalmi, in kar je še posebej zanimivo, da je etnologe in etnologinje bolj pritegnil, recimo temu, »ekstravaganten lov«, npr. lov na ptice (za reference gl. Tercelj Otorepec 2001: 13–14) in polhe (gl. Baš 1980: 63–64).

¹⁶ Med etnološkimi obravnavami domačih živali naj omenim še študijo Angelosa Baša o ljutomerskih konjskih dirkah (1976), izjemno po natančni analizi družbenih in ekoloških dejavnikov, ki so vodili v uvajanje konjev kasačev v šport in kmečko delo.

živalmi precej zahtevno. V primerjavi z odnosi do psov in drugih domačih živali, ali pa v bližini ljudi živečih opic in hijen ter, vsaj kar zadeva približevanje človeka, relativno hrabri surikatami, imamo opraviti z drugačnimi odnosi. Zato je pravzaprav razprava o tej temi nujno obsojena na določeno raven verjetja, da so se živali zmožne naučiti sobivanja z določeno obliko rekreacije.

Povedna je konkretna dilema, s katero so se srečali jadralni padalci in naravovarstveniki JZ TNP (2013b: 111). Šlo je za uganko, zakaj se študiji vplivov jadralnega padalstva na dve različni populaciji gamsov tako močno razlikujeta, da ju ni mogoče vzeti kot osnovo za načrtovanje ukrepov v rabi parka; zaradi diametralno nasprotnih rezultatov namreč ni razvidno, kako se gamsi odzivajo na padala. Na osnovi ugotovitev o zmožnosti učenja živali v konkretnih lokalnih okoljih in o različnih obdobjih praks neke rekreacije v določenem okolju bi lahko tvegali odgovor, da sta različni in v neenakem okolju živeči populaciji gamsov sčasoma v stiku s padali razvili različno vedenje. Lahko bi torej predvidevali, da imata različni zgodovini.

In prav zgodovine pri preučevanju večvrstnih družb ne gre zanemarjati. Pristopov k več-kot-človeškim družbam je danes več in imajo različne tradicije (prim. Guille-Escuret 1998; Kirksey in Helmreich 2010; Kopnina 2012; Sax 2009).¹⁷ Zaradi tega predlagam razločevanje med pristopi, ki postavljajo težišče na zgodovinsko sobivanje populacij ljudi in živali, in tistih z bolj etnografsko tendenco opisovanja medvrstnih interakcij tukaj in zdaj. Ta ločnica sicer ni izključujoča, saj nekateri raziskovalci upoštevajo tako zgodovino kot kompleksnost aktualne dinamike odnosov (glej npr. Baynes-Rock 2012; Kohn 2007). A prav vprašanje rekreacije lahko upoštevanje ali neupoštevanje zgodovine postavi za pomembno izhodišče raziskovanja, saj so različne oblike rekreacije različno dolgo navzoče v določenem okolju in je zato (ne)zgodovinskost interakcij lahko glavni kontekst sodobnih stikov. Ker ima TNP izrazito dolgo zgodovino srečevanj med ljudmi in prostoživečimi živalmi, je etnografijo zdajšnjih odnosov verjetno smiselno kombinirati z njihovo zgodovino.

Za tako nalogo se zdi posebej primerna francoska etnoekologija (Baskar 1998). Ta je bila vselej zgodovinska, saj jo je, npr., zanimalo udomačevanje živali in rastlin, ki seveda predpostavlja tudi »udomačevanje« človeka kot sobivajočega z njimi. Prav zaradi upoštevanja »[m]ogočne umeščenosti zgodovine med človekom in naravo« (Guille-Escuret 1998: 161) velja še enkrat spomniti na to znanstveno tradicijo.¹⁸ Pozorna je bila tako na zgodovinske prelome kot na trajne prilagoditve v sinekologiji človeških družb, pri čemer »evolucijske procese občasno preprašuje, ko nastopijo novi zgodovinski dejavniki, zaradi katerih mora

¹⁷ O živalih v človeških družbah so na različne načine sicer pisali številni antropologi; če omenim le nekaj vidnejših primerov iz antropološke literature, so to goveda Nuerov (Evans-Pritchard 1993/1940) in Indijcev (Harris 1966), balijski petelini (Geertz 1973) in prašiči v novogvinejskem višavju (Rappaport 1968).

¹⁸ Genealogija antropološkega preučevanja odnosov z živalmi, ki jo ponudita Kirksey in Helmreich (2010), sega vse do Lewisa Henryja Morgana, toda zanemari raziskave zunaj angleško govorečega sveta.

raziskovanje socioekološkega ravnovesja v spremenjenem kontekstu prenoviti svoje modalnosti« (Guille-Escuret 1998: 160, originalna poudarka). Tak pogled je še posebej uporaben, ko premišljamo o novih rekreacijskih dejavnikih v določenem okolju in tehnologij njihovega upravljanja; to niso le spremenjena razmerja med človeškimi in naravnimi dejavniki, temveč nujno tudi premislek diskurzov. Kot nas opozarja Georges Guille-Escuret – skupaj s predhodniki raziskovanja udomačitve in sobivanja vrst¹⁹ – je človek neizogibno v biološki, jezikovni in predmetni interakciji z naravnimi dejavniki, obenem pa »nikoli ne ,obvladuje‘ narave, v kateri prebiva« (1998: 29), zato mora te interakcije nujno premišljati in upravljati. Glavno spoznanje je torej, da med človekom in okoljem posredujejo in delujejo »orodja« (tehnologije) in »besede« (pogovori, koncepti, diskurzi, ideje, predstave, zapisi, zakonodaja itn.), zato so prav orodja in besede tudi mehanizmi, s katerimi naj človek oblikuje odnose, v katerih so-deluje. Umika človeka od »narave« torej ni, zato je nujen premislek o posredovanju in delovanju med družbenimi in naravnimi dejavniki.

Raziskovanje in definiranje novih oblik rekreacije v TNP ni le dobrodošlo, ampak nujno, saj so nov zgodovinski dejavnik v daljši zgodovini rekreacije na istem območju. Guille-Escuret nam za takšno analizo ponudi posebej uporaben koncept »ekološke niše« kot »sinteze odnosov organizma z okoljem« (1998: 175). Pri preučevanju niš namreč izhajamo iz posamične človeške dejavnosti²⁰ v določenem okolju (glej zgoraj), torej ne kar iz rekreacije nasploh, ampak iz njene konkretne oblike, s katero povežemo vse pomembne odnose, ki z njo nastajajo. Človek je torej v okolju vselej navzoč v množstvu ekoloških niš, tudi v primerih, ko gre »zgolj« za rekreacijo. Z vidika niše je namreč bistvena razlika, ko se človek nekje pojavi npr. kot jadralni padalec ali kot pešec, saj vstopa v precej različne odnose z drugimi živimi bitji in neživim svetom, hkrati pa se tudi med obema rekreacijskima nišama lahko oblikujejo vzajemnosti, antagonizmi ali kaj tretjega. Planinstvo, gorsko kolesarstvo, jadralno padalstvo in še kaj so torej precej različne ekološke niše, z različnimi zgodovinami in različno zmožnostjo oblikovanja odnosov z nečloveškimi živimi bitji.

ZA NADALJEVANJE

Raziskovanje rekreacijskih, produkcijskih, živalskih itn. ekoloških niš in njihovega sorazvoja na varovanem območju TNP torej zahteva nadaljevanje. Živali so navsezadnje postale del imaginarijev in praks rekreacije, z razvojem rekreacijskih tehnologij, turistične in identitetne industrije celo vse bolj. Poveden je primer iz gorskega kolesarstva, kjer žival

¹⁹ To so André Leroi-Gourhan, André G. Haudricourt, Jacques Barrau idr.

²⁰ Čeprav je bil koncept predlagan za analizo lokalnih produkcijskih načinov (Baskar 1998: 258–260), se zdi uporaben tudi za opisovanje odnosov, ki se ustvarijo z rekreacijo. Navsezadnje je s turizmom in parabo rekreacija tudi produkcijski način.

nastopi kot kolorit »narave«, srečanje z njo pa reprezentira avtentičnost doživetja in sploh kolesarske ture:

Planina Berebica nad Trento je bila ena prvih »drugačnih«. V gorah, ampak (pre)vozljiva. [P]ognali [smo se] skupaj, a kmalu je klanec pokazal zobe, jaz svojo kondicijo, in ko sem ju čakal (in ne-dočakal), sem srečal jazbeca. Točneje rečeno on mene. Prihlačal je točno po sredini mulatjere, prepričan, da je sam daleč naokoli, a ker sem bil tiho, sedeč sredi poti – ceste, sva se imela čas globoko spogledati, šele potem pa jo je ucvril v gozd. Ta, za tisti čas dolga (in visoka) tura, mi je ostala v spominu po omenjenem jazbecu, samoti in neverjetno dobri prevozljivosti poti. (Ogrinec 2012: 62)

Neko drugo pričevanje gorskega kolesarja pa nam npr. ponuja spoznanje, da nečloveška živa bitja niso le indeks človekovega doživetja, ampak glede na razlike med rekreacijskimi nišami vstopajo v precej različne odnose:

Če gledam z vidika turnega smučanja, imajo [*lovci*] do neke mere [*prav, ko zagovarjajo prepoved prehoda človeka čez območja, kjer se zadržuje divjad*]. Dejstvo je, da sem kot turni smučar že pripeljal malo manj kot v sredo živali. Ker pač turnemu smučarju ni nič na poti, ko je veliko snega. Praktično povsod se lahko giba. Tako da, gotovo smo malo moteči, ampak žival se navadi. Pa če sem zloben, ustrelili nismo še nobene. Kar se pohodnikov tiče, pohodniki so glasni. In pohodniki se tudi ne držijo vedno poti, hodijo po brezpotjih. Kar se tiče kolesarjev, mi smo pretihi. Pa hitri smo! Tako da, gotovo smo do neke mere moteči. Čisto pošteno povedano, nikoli nisem videl toliko živali v gozdu – ne nad gozdno mejo, v gozdu –, kot jih vidim s kolesa. Ker sem čisto tiho in hitro pridem. /.../ In ta sodobna kolesa so tiha v tem smislu, da ne ropotajo po podlagi. Guma je debela, pa amortizerji so, mi smo tišji, kot bi si človek mislil. Tako da, seveda, malo motimo, to je res. Se pa kolesarji držimo poti, ki jih žival pozna. Nismo na brezpotju nikoli.

Opraviti imamo torej z reprezentacijami živali, ki usmerjajo delovanja ljudi, a tudi s konkretnimi živalmi, s katerimi ljudje v različnih okoliščinah prihajajo v stik, opazujejo njihove reakcije in se skupaj z njimi marsičesa naučijo. Živali so torej večplastni, tako kulturni kot naravni dejavnik na različnih področjih rekreacije – in nasprotno, različne oblike rekreacije so dejavnik v zoosferi, vplivajo na bivanje nekaterih živali. Eno je zato gotovo, potrebujemo povezovanje razumevanj »resnične narave« naravoslovja in »kulturne narave« družboslovja (Ingold 1993: xxiii–xxiv), torej interdisciplinarno etnološko in biološko

raziskovanje (Guille-Escuret 1998), oz. sodelovanje ved z dveh velikih polov znanosti, ki bi jih utegnili rekreacija v stiku s prostoživečimi živalmi zadevati in zanimati.

A predlog interdisciplinarnosti vrača v razpravo tematizacijo pogojev akademskega, raziskovalnega dela, s katerimi sem članek začel. Klic je namreč protisloven, saj moramo še enodisciplinarne raziskave ukrojiti tako, da so dovolj skromne, da jih v utesnjujočih časovnih in gmotnih okvirih sploh lahko uresničimo (čeprav ne vselej zadovoljivo). Uporabljamo trike, ko zaradi nemožnosti študijskega poglobljanja pomembna vprašanja sicer razglasimo za »pomembna«, vendar z opravičilom, da jih zaenkrat puščamo ob strani, npr.: »[T]a etnografski članek ne bo gradil na širokem sklopu antropoloških poizvedovanj glede konceptualizacije narave v človeških družbah, niti se ne bo osredinjal na dualizme narava/kultura in žival/človek« (2013a: 71–72). Strateško torej ravnamo, če čim bolj zožimo problem in poenostavimo njegovo kompleksnost, da v omejenem času in s skromnimi sredstvi vsaj nekaj doženemo. Tako postane preživetje v prekarnih razmerah znanstvenega dela mogoče, a znanje, ki tako nastaja, ostaja torzo. Ali je sodobno drvečo in prekarno znanost še mogoče upočasniti in napraviti trajno vzdržno, pa je vprašanje za višje uradnike in politike – besedilo je navsezadnje nastalo tudi v želji, da bi se to zgodilo.

LITERATURA IN VIRI

- Bajuk Senčar, Tatiana. 2013. Načrt upravljanja Triglavskega narodnega parka in kultura dediščinskih praks. *Traditiones* 42 (2): 9–25. DOI: 10.3986/Traditio2013420201
- Barad, Karen. 1996. Meeting the Universe Halfway: Realism and Social Constructivism without Contradiction. V: Lynn Hankinson Nelson in Jack Nelson (ur.), *Feminism, Science, and the Philosophy of Science*. Dordrecht, Boston in London: Kluwer Academic Publishers, 161–194.
- Baskar, Bojan. 1998. Guille-Escuretova etnoekologija: Neločljivost sociologije in ekologije. V: George Guille-Escuret, *Družbe in njihove narave*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 243–268.
- Baskar, Bojan. 2000. Enovrstna ali večvrstna družba? Med biološkimi podmenami sociologije in sociološkimi podmenami biologije. V: Jože Vogrinc in drugi (ur.), *Prestop: Spominski zbornik Iztoka Saksida - Saxa*. Ljubljana: Oddelek za sociologijo kulture, Filozofska fakulteta, 303–329.
- Baš, Angelos. 1976. *Ljutomerske konjske dirke: Etnološka razprava*. Maribor: Obzorja.
- Baš, Angelos. 1980. Lov in ribolov. V: Angelos Baš (ur.), *Slovensko ljudsko izročilo: Pregled etnologije Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bateson, Gregory. 1972. Problems in Cetacean and other Mammalian Communication. V: Gregory Bateson, *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine Books, 364–378.
- Baynes-Rock, Marcus. 2012. *Hyenas like Us: Social Relations with an Urban Carnivore in Harare, Ethiopia*. Doktorska disertacija. Sydney: Department of Anthropology, Macquarie University.
- Benediktsson, Karl. 2010. A Stroll through Landscapes of Sheep and Humans. V: Karl Benediktsson in Katrin Anna Lund (ur.), *Conversations with Landscape*. Surrey in Burlington: Ashgate, 173–191.
- Berliner, David. 2014. Academic Anxieties. Blog Davida Berlinerja, 29. 9. 2014: <http://davidberliner.over-blog.com/2014/09/academic-anxieties.html>.

- Candea, Matei. 2010. "I Fell in Love with Carlos the Meerkat": Engagement and Detachment in Human-Animal Relations. *American Ethnologist* 37 (2): 241–258.
- Clifford, James in George E. Marcus (ur.). 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, Los Angeles in London: University of California Press.
- Čarga, Dolores. 2012. Evropske raziskave o pomenu lovstva za biotsko raznovrstnost. *Zlatorogov zbornik* 1 (1): 35–43.
- Escobar, Arturo. 1995. *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press.
- Evans-Pritchard, Edward E. 1993 (1940). *Ljudstvo Nuer: Opis načinov preživljanja in političnih institucij enega izmed nilotskih ljudstev*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Fikfak, Jurij. 2008. Med delom in celoto. Nekatera vprašanja etnološkega raziskovanja in reprezentacije. *Traditiones* 37 (2): 27–44. DOI: 10.3986/Traditio2008370202
- Fikfak, Jurij in Tatiana Bajuk Senčar. 2015. Triglavski narodni park. XXXX *Traditiones* 44 (1). DOI: 10.3986/Traditio2015440101
- Fuentes, Augustin. 2010. Naturalcultural Encounters in Bali: Monkeys, Temples, Tourists, and Ethnoprimateology. *Cultural Anthropology* 25 (4): 600–624.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Golež Kaučič, Marjetka. 2013. "A Bunny is a Beautiful Thing" or Animals as Machines (!?): The Perception of the Animal World in Slovenian Folk Songs. *Traditiones* 42 (1): 71–88.
- Graeber, David. 2015. Radical Alterity is just another Way of Saying "Reality": A Reply to Eduardo Viveiros de Castro. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 5 (2): 1–41.
- Guille-Escuret, Georges. 1998 (1989). *Družbe in njihove narave*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Haraway, Donna. 2003. *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Haraway, Donna. 2008. *When Species Meet*. Minneapolis in London: University of Minnesota Press.
- Harris, Marvin. 1966. The Cultural Ecology of India's Sacred Cattle. *Current Anthropology* 7: 51–59.
- Ingold, Tim. 1994. Preface to Paperback Edition. V: Tim Ingold (ur.), *What is an Animal?* London in New York: Routledge, xviii–xxiv.
- Jepson, Paul in Robert J. Whittaker. 2002. Histories of Protected Areas: Internationalisation of Conservationist Values and Their Adoption in the Netherlands Indies (Indonesia). *Environment and History* 8: 129–172.
- Kelly, Ann H. in Javier Lezaun. 2013. Walking or Waiting?: Topologies of the Breeding Ground in Malaria Control. *Science as Culture* 22 (1): 86–107.
- Kirksey, S. Eben in Stefan Helmreich. 2010. The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology* 25: 545–576. DOI:10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x
- Kohn, Eduardo. 2007. How Dogs Dream: Amazonian Natures and the Politics of Transspecies Engagement. *American Ethnologist* 34 (1): 3–24.
- Kopnina, Helen. 2012. Toward Conservation Anthropology: Addressing Anthropocentric Bias in Anthropology. *Dialectical Anthropology* 36 (1–2): 127–146.
- Kotov, Kaie in Kalevi Kull. 2011. Semiosphere is the relational biosphere. V: Claus Emmeche in Kalevi Kull (ur.), *Towards a Semiotic Biology: Life is the Action of Signs*. London: Imperial College Press, 179–194.

- Kozorog, Miha in Saša Poljak Istenič. 2013a. The Challenges for Responsible Recreation in the Protect Area of Triglav National Park: The Case of Mountain Bikers. *Academica turistica* 6 (1): 71–80, 84.
- Kozorog, Miha in Saša Poljak Istenič. 2013b. Triglavski narodni park v horizontu rekreacijskega avanturizma. *Traditiones* 42 (2): 105–126. http://isn.zrc-sazu.si/files/file/Traditiones/Traditiones_42_2_separati/107_pdfsam_Traditiones_42_2_TNP_web.pdf. DOI:10.3986/Traditio2013420206
- Mathur, Nayanika. 2015. "It's a Conspiracy Theory and Climate Change": Of Beastly Encounters and Cervine Disappearances in Himalayan India. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 5 (1): 87–111.
- Maturana, Humberto R. in Francisco J. Varela. 1998 (1984). *Drevo spoznanja*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- McGrew, William C. 2011 (2004). *Kulturni šimpanz: Razmišljanja o kulturni primatologiji*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Milton, Kay. 1996. *Environmentalism and Cultural Theory: Exploring the Role of Anthropology in Environmental Discourse*. London in New York: Routledge.
- Mullin, Molly. 2002. Animals and Anthropology. *Society & Animals* 10 (4): 387–393.
- NU TNP. 2012. *Načrt upravljanja Triglavskega narodnega parka 2014–2023 (osnutek, 19. julij 2012)*. Bled: Javni zavod Triglavski narodni park.
- Ogrinec, Dejan. 2012. 9 točk, tur, spominov. *Bike Magazin* 1 (2): 60–64.
- Podjed, Dan. 2011. *Opazovanje opazovalcev: Antropološki pogled na ornitološko organizacijo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Rappaport, Roy A. 1968. *Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecology of a New Guinea People*. New Haven: Yale University Press.
- Sax, Boria. 2009. Who Patrols the Human-Animal Divide? *The Minnesota Review*: 165–169.
- Simonič, Peter (ur.). 2006. *Ethnography of Protected Areas: Endangered Habitats – Endangered Cultures*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, in Društvo za raziskovanje, trženje in promocijo varovanih območij Slovenije.
- Smerdel, Inja. 1989. *Ovčarstvo na Pivki: Transhumanca od srede 19. do srede 20. stoletja ali trije »ovčarji«: Etnološka razprava*. Koper: Lipa.
- Smerdel, Inja. 1992. Med smrtno na krožniku in ječarsko ljubeznijo ali o ptičjem lovu v Brdih. *Etnolog* 2 (1): 29–78.
- Smerdel, Inja. 2007. O skrbi za zdravje delovnih volov na Slovenskem od 18. do konca 20. stoletja. *Etnolog* 17: 193–208.
- Stjernfelt, Frederik. 2002. Tractatus Hoffmeyerensis: Biosemiotics as Expressed in 22 Basic Hypotheses. *Sign Systems Studies* 30 (1): 337–345.
- Telban, Borut. 2015. Perspektivizem in novi animizem: Novogvinejske refleksije. *Glasnik SED* 55 (3–4): XXXX.
- Tercelj Otorepec, Mojca. 2001. *Trnovski tičarji in solatarce*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Vranješ, Matej. 2008. *Prostor, teritorij, kraj: Produkcije lokalnosti v Trenti in na Soči*. Koper: Založba Annales.
- Weber, Karin. 2001. Outdoor Adventure Tourism: A Review of Research Approaches. *Annals of Tourism Research* 28 (2): 360–377.
- Weil, Kari. 2012. *Thinking Animals: Why Animal Studies Now?* New York: Columbia University Press.
- Worster, Donald. 2008. *A Passion for Nature: The Life of John Muir*. Oxford in New York: Oxford University Press.
- ZPP. 2007. Zakon o planinskih poteh. *Uradni list RS*, št. 61/07.

WILDLIFE, PROTECTED AREAS, AND RECREATION IN THE NATURAL ENVIRONMENT: THEORETICAL AND PRACTICAL VARIATIONS WITH SELF-REFLECTION

This article is based on two 2013 articles on recreation in the protected area of Triglav National Park (TNP) that the author published together with Saša Poljak Istenič. They are revisited in order to reconsider the relationships between people and wildlife—which formed one of the bases for arguing in favor of restricted recreation in TNP in these two publications—from a new perspective and using different conceptions.

The article begins by summarizing the two 2013 publications on various types of recreation in TNP (hiking, mountain biking, paragliding, and so on) and the steps by TNP's management affecting their performance. It presents the relations between TNP's management and representatives of recreational activities, as well as the relations between the representatives of the recreational activities themselves. Considering the demands to relax the rules on recreation in the park by those using the area for recreation, the authors developed an engaged argument against expanding recreation and in favor of paying greater attention to the area's wildlife.

However, the authors drew conclusions on the wildlife issue too quickly in the two articles, implying a dividing line rather than coexistence between people and wildlife. Despite the valid contribution made by the two previous articles, the topic of inter-species relationships demands another look. An extensive portion of this article therefore focuses on various theories of human-animal relationships, based on which the conclusion is formed that the concept of a multi-species society is required in order to formulate the protection regimes in the park. The author deems the ethnoecology of Georges Guille-Escuret an especially useful scholarly approach, as well as the following conceptual tools: equal observation of ecological and social factors; studying the histories of inter-species relationships; paying attention to biology, technology, and language as mediators between the "human" and "natural" worlds; and the concept of an ecological niche for describing various types of recreation, or the specific relationships that recreation produces in a concrete environment. The author also uses addresses the need for interdisciplinary research (i.e., cooperation between ethnology and the natural sciences) on recreation in relation to wildlife.

This article includes a critical undertone directed against the present conditions for carrying out scholarly work in Slovenia, where precarization of research, insufficient funds, and limited-duration projects force authors to strategically limit their research issues. This leaves certain areas unresolved, as is clearly shown in the case of the wildlife discussed.

Doc. dr. Miha Kozorog, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, miha.kozorog@ff.uni-lj.si